

4. Hamkorlikni rivojlantirish: Xalqaro moliyaviy institutlar va Islom moliyasi tashkilotlari bilan hamkorlikda investitsiyalar jalb qilish orqali O'zbekistonda Islom moliyasi tizimini rivojlantirish mumkin.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, Islom moliyasi vositalari orqali moliyaviy qamrovni kengaytirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyatlari yanada ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar ro'yxati:

1. Jahon bankining 2021-yildagi hisoboti.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 16-apreldagi «Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5416-son Farmoni.
3. Mirakhor, Abbas and Iqbal, Zamir. "Financial Inclusion: Islamic Finance Perspective", 2012.
4. www.worldbank.org
5. www.imv.uz
6. www.vaqf.uz

OILAVIY BIZNES MOLIVASINI RIVOJLANTIRISH VA UNGA KAPITAL JALB ETISH

Toshpo'latov Murodulla Sobirjon o'g'li
TDIU, dotsent v.v.b

Oilaviy biznes ko'plab davlatlar iqtisodiyotida etakchi o'rin egalaydi. Chunki har qanday davlat farovonligining asosini oilaviy biznes va xususiy tadbirkorlik sektori belgilab beradi. Bu borada Amerika, Osiyo va Yevropa mamlakatlarining ilg'or tajribalarini ko'rsatib o'tish mumkin. Buyuk Britaniyada u barcha firmalarning 75 foizini qamrab olib, aholining yarmini ish bilan ta'minlaydi va YaIMning qariyb 50 foizini ishlab chiqaradi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida barcha korxonalarning 85%, AQShda esa 90%ini oilaviy korxonalar tashkil etadi. Italiyada 2 3 kishidan iborat oilaviy hunarmandchilik korxonalari jami eksportning 18 foizini tashkil qiladi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ilg'or mamlakatlardagi har qanday xo'jalik yurituvchi subyektlar oilaviy hisoblanadi.

"Jahon bozorida ko'p millatli oilaviy korxonalarga kapital bilan kirish ko'pchilik mahalliy firmalar bilan solishtirganda o'z kapitali va qarz narxini pasaytirish imkonini beradi"³⁷². Bu, shuningdek, katta miqdordagi yangi mablag'larni jalb qilish zarur bo'lganda ham, ko'p millatli oilaviy korxonalarga kerakli qarz nisbatini saqlab qolishga imkon beradi. Boshqacha qilib aytganda, ko'p millatli firma kapitalining marjinal qiymati uning kapital byudjetining sezilarli diapazonlari uchun doimiydir. Ushbu bayonot ko'pchilik kichik mahalliy firmalar uchun to'g'ri emas, chunki ular milliy kapital yoki qarz bozorlariga kirish

³⁷² <http://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=498259>

imkoniga ega emaslar. Ular yo ichki ishlab chiqarilgan mablag'larga tayanishi yoki tijorat banklaridan qisqa va o'rta muddatli qarz olishlari kerak.

Oilaviy korxonalar o'zining moliyaviy strategiyasini belgilab, kapitalning istalgan va maqsadli tuzilishini ko'rib chiqqandan so'ng, u turli xil kapital oshirish yo'llari va vositalaridan foydalangan holda ichki bozordan tashqarida - qarz va kapitalni jalb qilishni boshlaydi.

1-jadvalda har qanday firma o'z kapitalini oshirishga intilayotganda duch kelishi kerak bo'lgan muammolarni tushunish uchun uchta asosiy muhim elementni ko'rsatib o'tamiz. Garchi biznes matbuoti ko'pincha aniq farq qilmasada, aksiyalarni chiqarish va aksiyadorlik listingi o'rtasida asosiy farq mavjud. O'z kapitalini oshirishga intilayotgan oilaviy firmalar oxir-oqibat aksiyalarni chiqarishni – 2.1- jadvalda tasvirlangan IPO yoki SPOni qidiradi. Bu biznesni moliyalashtirish va amalga oshirish uchun ishlatiladigan naqd pul daromadlarini yaratadi. Ammo ko'pincha emissiyalardan oldin aksiyalar birjada sotiladi. Shuning uchun ma'lum bir mamlakat bozorida sotiladigan, nom tan olinishi, ko'rinishi va bozorni emissiyaga tayyorlashga umid qilishadi.

Ya'ni, emissiya ommaviy bo'lishi shart emas. Firma, davlat yoki xususiy investorlarga va xususiy joylashtirish orqali joylashtirish mumkin. (E'tiborli jihati, xususiy joylashtirish o'z kapitaliga yoki qarzga tegishli bo'lishi mumkin.) Xususiy joylashtirish turli xil shakllarda bo'lishi mumkin va investorlarning niyati passiv yoki faol bo'lishi mumkin. Xususiy joylashtirish egasiga emissiya almashinuvi uchun ochiq va likvid bozor yoqmaydi. Ommaviy savdoga qo'yilgan kompaniyalar, o'z kapitalini oshirishdan tashqari, bozorda ko'proq ko'rinishga va tobora kengroq potentsial investor auditoriyasiga erishishga intilishadi. O'sib borayotgan investor auditoriyasi vaqt o'tishi bilan qimmatli qog'ozlar narxining oshishiga olib keladi - bu egalariga daromadni oshiradi. Xususiy kompaniyalar o'z maqsadlarida ko'proq o'ziga xosdir: eng kam xarajat evaziga ko'proq miqdordagi o'z kapitalini xususiy ravishda jalb qilish hisoblanadi.

Likvid bo'lmagan kapital bozorlariga ega bo'lgan mamlakatlarda joylashgan ko'p millatli firmalar, agar ular global narx va kapital mavjudligiga erishmagan bo'lsa, kichik mahalliy firmalar bilan deyarli bir xil holatda. Ular ichki ishlab chiqarilgan mablag'larga va bank qarzlariga tayanishi kerak. Agar ular o'sish imkoniyatlarini moliyalashtirish uchun katta miqdordagi yangi mablag'larni jalb qilishlari kerak bo'lsa, ular kapital xarajatlarini minimallashtirish nuqtai nazaridan maqbul bo'lganidan ko'proq qarz olishlari kerak bo'lishi mumkin.

Shu o'rinda global xarajat va kapitalning mavjudligini olishning kaliti xalqaro portfel investorlarini jalb qilish va ushlab turish ekanligini ta'kidlab o'tish zarur. Ushbu investorlarning firmaning qarz nisbati va umumiy moliyaviy tuzilmalari bo'yicha kutishlari so'nggi 30-yil ichida ishlab chiqilgan global me'yorlarga asoslanadi.

Xususiy kapitalning shakllanishi va amal qilishi³⁷³

Aksiya emissiyasi	Qimmatli qog'ozlar ro'yxati	Xususiy joylashtirish
➤ Aksiyalarni birlamchi ochiq joylashtirish (IPO)-xususiy kompaniyaning aksiyalarini ommaga dastlabki sotish. IPO kapitalni oshiradi va odatda anderrayterlardan foydalanadi. ➤ Aksiyalarni ikkilamchi ochiq joylashtirish (SPO) - qo'shimcha o'z kapitalini ko'paytirish orqali ochiq sotiladigan kompaniyaning qo'shimcha aksiyalarini keyinchalik sotish. ➤ Euroequity (yevro kapitali) - bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq bozorlarda va mamlakatlarda aksiyalarni dastlabki sotish. ➤ Yo'naltirilgan masala - ochiq sotiladigan kompaniya tomonidan aksiyalarni ma'lum bir maqsadli investorga yoki bozorga, davlat yoki xususiy bozorga, ko'pincha boshqa mamlakatda sotish.	➤ Ommaviy sotiladigan firmaning aksiyalari birjada sotib olish yoki sotish uchun ro'yxatga olinadi. Investition bank firmasi odatda aksiyalarni bozorga chiqarish uchun saqlanadi. ➤ Kross-listing - bu kompaniya aksiyalarining boshqa mamlakat bozoridagi birjadagi listingidir. Bu firma aksiyalari uchun potentsial bozorni kengroq investorlar olamiga kengaytirish uchun mo'ljallangan. ➤ Depozit kvitansiyasi (Dk) – bank tomonidan chiqarilgan kompaniya aksiyalariga egalik guvohnomasi bo'lib, asosiy xorijiy qimmatli qog'ozlar bo'yicha da'voni bildiradi. Amerika Qo'shma Shtatlarida ular Amerika Depozitariy Kvitansiyalari (ADRs) va global miqyosda sotilganda Global Depozitariy Kvitansiyalari (GDR) deb nomlanadi.	➤ Xususiy investorga qimmatli qog'ozni (aksiya yoki qarz) sotish. Xususiy investorlar odatda pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari yoki yuqori sof boyliklarga ega bo'lgan xususiy korxonalar kabi muassasalardir. ➤ SEC qoidasi 144A xususiy joylashtirish savdosi qimmatli qog'ozlarni SEC ro'yxatidan o'tmasdan Qo'shma Shtatlardagi malakali institutsional xaridorlarga (QIB) sotishdir. QIBlar ixtiyoriy ravishda 100 million dollar yoki undan ortiq mablag'ga egalik qiluvchi va investitsiya qiladigan bank bo'lmagan firmalardir. ➤ Xususiy kapital – yirik kommandit shirkatlar, institutsional investorlar yoki badavlat xususiy investorlar tomonidan sub'yekt firmalarini xususiylashtirish, o'z bizneslarini jonlantirish va keyin ularni bir yildan besh yilgacha ochiq yoki xususiy ravishda sotish niyatida firmalarga qo'yilgan investitsiyalar.

Xalqaro portfel investorlarining katta qismi AQSh va Buyuk Britaniya kabi eng likvid va segmentlanmagan kapital bozorlarida joylashganligi sababli, ularning taxminlari alohida milliy me'yorlardan ustunlik qiladi va ularni bekor qiladi. Shuning uchun, boshqa omillardan qat'iy nazar, agar firma jahon bozorlarida kapital jalb qilmoqchi bo'lsa, u AQSh va Buyuk Britaniya me'yorlariga yaqin bo'lgan global me'yorlarni qabul qilishi kerak, bunda 60% gacha bo'lgan qarz nisbati maqbul ko'rinadi hamda yuqori qarz nisbatlarini xalqaro portfel investorlariga sotish qiyinroq hisoblanadi.

³⁷³ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Aksariyat IPOlar investitsion bank xizmatlarini provayderlaridan tashkil topgan andarrayting va sindikatsiya guruhini tashkil etishdan boshlanadi. Keyinchalik bu guruh kompaniya foydalanadigan mamlakat va fond birjasiga qarab talab qilinadigan me'yoriy hujjatlar va oshkoralarni tayyorlashda kompaniyaga yordam beradi. Firma IPO sanasidan oldingi oylarda prospektni e'lon qiladi.

Risolada kompaniyaning tarixi, biznesi, operatsion va moliyalashtirish natijalari, tegishli biznes, moliyaviy yoki siyosiy risklar va kompaniyaning kelajak uchun biznes rejasi tavsifi taqdim etiladi, ularning barchasi bo'lajak xaridorlarga firmani baholashda yordam beradi.

Kompaniya ommaga tanilgach, u jamoatchilik nazoratining ancha yuqori darajasi uchun ochiq bo'ladi. Bu tekshirish davlat xavfsizlikni tartibga soluvchi organlar va alohida fond birjalari tomonidan vaqti-vaqti bilan taqdim etilishi kerak bo'lgan batafsil oshkoralik va moliyaviy hisobotlardan kelib chiqadi. Bu doimiy oshkor qilish na xarajat, na raqobatdosh oqibatlariga olib kelmaydi. Davlat firmasining moliyaviy ma'lumotlarini mijozlar, yetkazib beruvchilar, hamkorlar va raqobatchilar firma bilan munosabatlarida foydalanishi mumkin bo'lgan juda ko'p ma'lumotni oshkor qilish sifatida ko'rish mumkin. Xususiy firmalar bu sohada aniq raqobat ustunligiga ega. Ommaga sotiladigan firma aksiyalarining qo'shimcha farqi shundaki, ular faqat chiqarilgandan keyin firma uchun kapitalni oshiradi. Garchi aksiyalar bahosining kunlik o'sishi va tushishi ushbu aksiyalarning egalariga daromad keltirsa-da, narxning kunlik harakati kompaniya kapitalini o'zgartirmaydi.

ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИСЛОМ МОЛИЯСИНИНГ АҲАМИЯТИ

проф., и.ф.д. О.А.Арипов

НамДТИ, "Иқтисодиёт" кафедраси мудири

Н.Т.Насирова

"Иқтисодиёт" кафедраси катта ўқитувчиси

Бугунги кунда Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришда Ислом молияси муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Жаҳон ҳамжамиятида Ислом молияси асрлар давомида ўзининг адолатли ва барқарор принциплари билан танилган. Чунки у иқтисодий фаолиятни адолатли, транспарент ва барқарор қилишга йўналтирилган. Ислом молияси иқтисодий ишларнинг, шу жумладан, тадбиркорлик фаолиятининг этик ва ижтимоий жиҳатдан тўғри йўл билан олиб борилишини таъминлайди. Ислом молияси айниқса, аҳолиси мусулмон бўлган мамлакатларда катта самара билан ривожланиб бормоқда. Ислом молиясининг асосий принциплари, айниқса, рибо (фоиз)га қарши туриш,